

Kovács Zsuzsanna Ilona – Deák István

Számvitel – szakma versus tudomány

ÖSSZEFOGLALÓ: A számvitel tudományként való definiálása körül viták folynak. Tanulmányunk célja a számvitel tudományos alapjainak feltárása, egy konkrét beszámolási rendszer, a nemzetközi pénzügyi beszámolási standardok (IFRS) vizsgálatának segítségével. T. S. Kuhn tudományfilozófiai elméletét vetjük össze a kiválasztott standardrendszer szabályozásaival és fejlődési útjával. Megállapítjuk, hogy a nemzetközi számviteli szakmai mátrix elemeit a Keretelvek című dokumentum és a standardokhoz kapcsolódó konkrét problémamegoldási-módszerek alkotják. A gazdasági életben az utóbbi évtizedekben olyan horderejű változások történtek, amelyek próbára teszik a számviteli rendszereket. A paradigmát érő kihívások olyan változtatásokat indítottak el a nemzetközi számvitel területén, amelyek esetében azonosíthatók a Kuhn által leírt tudományos forradalmak lépései. A standardalkotók törekvései jelenleg arra irányulnak, hogy megújítsák a beszámolási paradigmát és globális érvényű standardokat alkossanak.

KULCSSZAVAK: nemzetközi pénzügyi beszámolás, szakmai mátrix, tudományos forradalmak

JEL-KÓD: M41, A12

A számvitel tudományként való definiálása nem mindenki számára evidencia. Egyesek szerint a számvitel azt a gyakorlati tevékenységet jelenti, amely során egy adott gazdálkodó vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetét leíró beszámoló megszületik. A módszertan, amely a pénzügyi beszámolás kereteit megadja, nem lehet azonban meg tudományos kutatás nélkül, mivel tárgya, a gazdasági szereplők vagyona és üzleti tevékenysége folyamatos változáson megy keresztül, amellyel az ezt leíró módszereknek is együtt kell fejlődniük. A számvitel meghatározásában tehát tudomány és gyakorlat együtt kell szerepeljen.

Sterling (1975) szerint a legfontosabb kérdés az, hogyan definiáljuk a számvitelt. Az általa idézett definícióban az angol „art”, vagyis művészet kifejezés szerepel. Ez a meghatározás azon a gondolatmeneten alapszik, hogy csak akkor lehet tudományosnak nevezni egy irány-

zatot, ha állandó érvényű törvényekre és abszolút igazságokra támaszkodik, a számvitel pedig ennek nem felel meg. *Sterling* azonban rámutat, hogy a tudományos állítások nem megingathatatlan igazságok, hanem olyan általánosítások, amelyeket folyamatosan tesztelni kell. Más tudományokban is változnak a dolgok, vannak bizonytalanságok és megoldatlan kérdések, így ez még nem ok arra, hogy a számvitelt kizárjuk ebből a körből:

„Nincs semmi eredendően tudománytalan a számvitelben, a megközelítésünk tudománytalan” (*Sterling* 1975, 29. oldal).

A számvitel tudományos alapjainak vizsgálatát *Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete* című munkája alapján végezzük el, amelyben a szerző leírja, hogy milyen alapokon nyugodhat egy tudományterület, és milyen lépések kísérhetik fejlődését. A nemzetközi szakirodalomban több olyan munka is született, amely a számvitelt összekapcsolja Kuhn tudományfilozófiai elméletével (*Schiehl et al., 2007; Shortridge – Smith, 2009; Wells,*

Levelezési e-cím: zsuzsanna.k@eco.u-szeged.hu

deak@eco.u-szeged.hu

1976), ezek azonban az Egyesült Államok számviteli rendszerének tudományos alapjait és fejlődését elemzik. Jelen tanulmányban Kuhn elméletét vetjük össze a jelenleg legszélesebb körben alkalmazott nemzetközi számviteli standardrendszer, az International Financial Reporting Standards (IFRSk) alapjaival és fejlődésével. Elsőként az úgynevezett szakmai mátrix elemeit azonosítjuk a nemzetközi pénzügyi beszámolási standardok szabályrendszerében, majd a számviteli szakma számára rendkívüli kihívást jelentő új típusú vagyonelemek (immateriális javak és pénzügyi instrumentumok) témáját megragadva a tudományos forradalmak lépéseit tárgyaljuk. Célunk, hogy egy konkrét beszámolási rendszer vizsgálata során megmutassuk: a számvitel tudományos alapokkal rendelkezik, és hasonló szakaszok azonosíthatók a fejlődése során, mint például a természettudományoknál.

A SZÁMVITEL TUDOMÁNYOS ALAPJAI

Thomas (1981) több olyan megközelítést is bemutat, amely tudományként írja le a számvitelt. Az egyik szemlélet szerint a számvitel egy társadalmi intézmény és szabályozó rendszer, amely emberi szükségleteket elégít ki. Ebből a szempontból normatív tudományként tekinthetünk a számvitelre, amely meghatározza, hogyan végezzék a szakemberek a munkát ahhoz, hogy a társadalmi szükségletek kielégítése megfelelően hatékony módon történjen. A másik gondolatmenet alapján a számvitel pozitív tudományként funkcionáló ága a beszámoló felhasználóinak leírásával, magyarázatával és előrejelzésével, illetve a könyvviteli módszerek alkalmazásának társadalmi és gazdasági hatásainak értékelésével foglalkozik. Thomas össze is kapcsolja a két szemléletet: „A legjobb könyvviteli módszerek kiválasztása emberi döntések következménye, amelyek a tudomány határain kívül esnek. A döntésekhez

azonban szükség van következményeik előrejelzésére, amely megkívánja a pozitív számviteli tudomány létezését” (Thomas, 1981, 550. oldal).

Mindezek alapján tehát érdemes a számvitel tudományos alapjait vizsgálnunk. A tudományfilozófiai elméletek köréből kiemelhetjük Kuhn és Popper nevét, akik eltérő véleményeket fogalmaztak meg: „míg Popper szemében a tudomány »permanens forradalom«, s a bíráló a tudományos vállalkozás lényege, addig Kuhn szemében a forradalom kivételes, sőt nem is tartozik a tudományba” (Lakatos, 1997, 20. oldal). Tanulmányunkban a továbbiakban Kuhn elméletére támaszkodva folytatjuk az elemzést. Nem célunk (a terjedelmi korlátok miatt is) több tudományfilozófiai elmélet ütköztetése a számvitel témakörével kapcsolatban, ez további kutatásoknak adhat témát.

Ha megvizsgáljuk azokat a tudományos kereteket, amelyek között a számviteli szakemberek tevékenykednek, akkor azonosítani tudjuk a Kuhn által felvázolt szakmai mátrix elemeit. Ez a mátrix Kuhn szerint: „szakmai, mivel valamely tudomány szak művelőinek közös meggyőzésére vonatkozik; mátrix, mivel különféle rendezett elemekből áll, s ezek mindegyike további részletezésre szorul” (Kuhn, 2002, 187. oldal). A mátrix elemei a következők:

- szimbolikus általánosítások,
- kötelező érvényű vélekedések,
- értékek,

példázatok (Kuhn, 2002).

■ A szimbolikus általánosítások formalizált vagy könnyen formalizálható elemek; olyan kifejezések, amelyeket az adott közösség tagjai kétely és nézeteltérés nélkül alkalmaznak (Kuhn, 2002, 187. oldal). A Kuhn-féle szakmai mátrix számvitelben történő azonosítása adott témát Wells 1976-os cikkéhez is, amelyben szimbolikus általánosítások közé sorolja többek között a kettős könyvelés alapegyenleteit, a befektetett eszköz-forgóeszköz kategorizálást, vagy az adósság/saját tőke arányának számítási módját (Wells, 1976).

Az IFRS standardokat egy nemzetközi standardalkotó szervezet, az International Accounting Standards Board (IASB) adja ki. Az IASB célja globális érvényű, magas minőségű és jól alkalmazható szabályrendszer kiépítése. A standardokat jelenleg több mint száz országban alkalmazzák és az Európai Unióban 2005 óta kötelező a tőzsdén jegyzett vállalkozások konszolidált beszámolóit az IFRS szerint elkészíteni. A standardok mellett létezik egy Keretelvek című dokumentum, amelynek megalkotásával az alapfogalmakat kívánták tisztázni. A Keretelvek az elméleti alapot jelenti a standardok alkalmazói számára, és segíti az egységes értelmezést a legfontosabb fogalmak, eljárások, módszerek leírásával. A dokumentum tehát leírja azokat a kifejezéseket, amelyeket a számviteli szakemberek elfogadnak és egységesen kezelnek a beszámoló összeállításánál, vagyis tartalmazza az IFRS szimbolikus általánosításait. Ezek közé sorolhatjuk a pénzügyi kimutatások elemeit, amelyek a következők: eszközök, kötelezettségek, tőke, jövedelem, ráfordítás.

■ *A kötelezően elfogadott vélekedések* a szakmai mátrix következő eleme, amely bizonyos modellekben való hitet jelent (Kuhn, 2002, 188. oldal). Wells (1976) szerint az összemérés elve, a realizációs elv, a vállalkozás folytatásának elve és a költségalapú eszközértékelés tartoznak ide. A beszámoló összehasonlíthatóságának követelménye miatt minden számviteli rendszerben alapvető fontosságú az alkalmazott elvek meghatározása. Az IFRS-ben a Keretelvek írják le a beszámolás alapvető, mögöttes elveit, illetve itt található meg a pénzügyi kimutatások céljának meghatározása, az eredményszemlélet és a pénzforgalmi szemlélet szerepének tisztázása, illetve a pénzügyi kimutatások elemeihez kapcsolódó megjelenítési és mérési kritériumok. Ez utóbbiak már nem könnyen formalizálható elemek, hanem összetett modellek és szabályok, amelyek a szakmai mátrixban a kötelező érvényű vélekedések közé sorolhatók.

■ *Az értékek* alkotják a szakmai mátrixban a harmadik elemet, amelyeknek a közösségi tudat kialakításában van szerepük (Kuhn, 2002, 190. oldal). Wells itt kiemeli az óvatosság, a következetesség, és a lényegesség elvét. Az IFRS-rendszerben a Keretszabály tartalmazza azokat a minőségi jellemzőket, amelyek kötelező érvényűek a beszámoló elkészítésekor. Kiemelt szerepet kapnak az úgynevezett alapvető minőségi jellemzők: a relevancia és a valóságű bemutatás. A következő minőségi jellemzőknek kiegészítő, támogató szerepük van: összehasonlíthatóság, hitelesség, időszerűség, érthetőség.

■ Az első három elem önmagában még nem elegendő egy koherens keret megalkotásához, szükséges ezeket kiegészíteni olyan konkrét, gyakorlati problémamegoldásokkal, amelyek támogatják a számvitel szimbolikus általánosításainak, kötelező vélekedéseinek, értékeinek érvényesülését. Kuhn (2002) terminológiáját használva nevezzük ezeket *példázatoknak*, amelyek keletkezésének számos forrása lehet: az oktatás, a gyakorlati alkalmazás, cikkek, tanulmányok; vagy akár egyszerű kérdezz-felelek formában is megnyilvánulhatnak. A szakmai mátrix ezen eleme nem kötelező érvényű, nem érvényes mindenki-re, nem feltétlenül általánosítható, hiszen éppen ez adja a sajátosságát: valamely konkrét egyedi problémamegoldást illeszt be a szakmai mátrix logikájába. A példázatokra többek között azért van szükség, mert számos szempontból ugyan standardizálható, általánosan elfogadott szabályok fogalmazhatók meg, de az érintettek (akik ezeket figyelembe veszik) nagyon különbözők.

A vállalatok számviteli politikája is egy ilyen példázatnak tekinthető: az abban megfogalmazottak tükrözik a vállalatok egyediségét, különbözőségét, de úgy, hogy összeegyeztethető legyen a közös (előbb tárgyalt) három, a szakmai közösség által általánosan elfogadott elemmel. Maguk a standardok is követik ezt a felfogást, azzal, hogy a standardokhoz kapcsolódva függelékek, gyakorlati alkalmazási segédletek, példák jelennek meg. Ezek azt is szolgálják, hogy

a példázatok sokasága lehetőség szerint ne egy átláthatatlan halmaz legyen, hanem kialakítson egy olyan gondolkodásmódot, amely alkalmas lehet egy-egy konkrét probléma megoldására. Az értéksökkenés elszámolása egy kötelezően elfogadott vélekedés, de ennek konkrét meghatározása már példázatot keletkeztet. A Keretelvek szimbolikus általánosításai közé tartoznak a pénzügyi kimutatások elemei (eszköz, kötelezettség stb.), ezek pénzügyi kimutatásban való megjelenítése azonban már példázat lesz, hiszen nincsen egyetlen, mindenki számára egységesen alkalmazható séma. A szakmai mátrix negyedik eleme nagyobb figyelmet érdemel, mint a többi alkotóelem, mivel az általános, elméleti szabályok beépülnek a szakmai közösség gondolkodásába, így viszonylag állandónak tekinthetők (emiatt az ezekben bekövetkező változások befogadását gyakran megnehezítik a régi reflexek), ezzel szemben a gyakorlat folyamatosan hoz felszínre újabb és újabb megoldandó problémát. Idesorolhatók még a kreatív számvitel megnyilvánulásai is, hiszen nagyon gyakran maga a kreativitás lesz a forrása egy-egy példázatnak.

A szakmai mátrixban ugyanúgy jelentkezik az elmélet és a gyakorlat kettőssége, mint a legtöbb alkalmazott számvitel-definícióban. Az első három elem a tudományos elméleti alapokat írja le, a negyedik elem, a példázatok pedig a kapcsolódó konkrét probléma megoldási módszereket. Azok, akik a számvitelt nem tekintik tudománynak, tulajdonképpen a szakmai mátrix első három elemét hagyják figyelmen kívül, csak a gyakorlati tevékenységgel azonosítják a számvitelt. A beszámolási standardokkal kapcsolatban az első három elem kialakítása a standardalkotók kezében van. A szakma feladata marad a példázatok megalkotása, amely a vállalkozásoknál folyó könyvvezetési feladatok, a számvitel oktatása, a szakmai szervezetek által szervezett tevékenységek során alakulnak ki. A standardalkotót tehát tekinthetjük egyfajta tudományos műhelynek, a vállalkozásokat pedig olyan színtereknek, ahol a kialakított elméletek, szabályozások tesztelése

folyik, ahol meg lehet figyelni, hogyan vizsgáznak a standardok a gyakorlatban. A tudományos műhely működéséhez természetesen szükség van a gyakorlati problémák megismerésére. Az IASB úgy alakítja ki a szabályozásokat, hogy közben nagy hangsúlyt fektet arra, hogy megismerje a szakmai mátrix negyedik elemét, vagyis a standardok megalkotásánál inputként használja a nyilvánosság véleményét és később nyomon követi a gyakorlati alkalmazás problémáit. A következőkben olyan tényezőket ismertetünk, amelyek kihívást jelentenek a szakmai mátrix, vagyis a paradigma számára.

A LEGÚJABB KIHÍVÁSOK

Az üzleti környezet, amelyben a vállalkozások működnek, folyamatosan változik, ezzel pedig a számvitelnek valamilyen módon lépést kell tartania, folyamatos fejlődésre készítve. A tudományterületek fejlődésének Kuhn (2002) szerint két módja van. A tudományos kutatás úgynevezett normál szakaszában a fejlődés kumulatív módon megy végbe a tudás kiterjesztésével, a paradigma előrejelzéseinek és a tényeknek az összevetésével, az elmélet folyamatos kiigazításával. A számvitel fejlődése többnyire ezt az utat követte, lassan változó standardokkal (Shorridge – Smith, 2009). A másik, forradalmi utat akkor járják a tudósok, ha egy krízis odavezet, hogy elvetik a korábban uralkodónak tekintett elméleteket, vagyis paradigmaváltás következik be: *„Nem juthatunk a régitől az újhoz egyszerűen azáltal, hogy hozzáadunk valamit a már tudotthoz. Nem tudjuk igazán leírni sem az újat a régi szótárral, sem vice versa”* (Kuhn in ed. Laki, 1998, 138. oldal). Kuhn (2002) a tudományos forradalmakat a következő szakaszokkal jellemzi:

- ① anomáliák felfedezése,
- ② a válság időszaka,
- ③ egymással versengő elméletek megalkotása,
- ④ az új paradigma elfogadása.

Az utóbbi időben a számvitelben az egyik legnagyobb kihívást a megfoghatatlan vagyonelemek szerepének felértékelődése adta. *Shortridge és Smith* idézik *Alan Greenspan* erről a témáról: „*az árukat ma már nem fizikai valójuk vagy fizikai jellemzőik alapján értékeli, hanem egyre inkább a bennük megtestesülő súlytalan ötletek miatt*” (Shortridge – Smith 2009, 15. oldal). A globális környezetben működő legsikeresebb vállalkozások igazi értékét ma már nem csupán az általuk birtokolt megfogható, fizikai vagyonelemek adják, hanem azok a „puha” tényezők, amelyeket a számvitelben immateriális javaknak nevezünk. Ezek létezése, döntő szerepe vitathatatlan, a szabályozások azonban jelentős mértékben korlátozzák azon immateriális javak körét, amelyek a számviteli vagyon részét képezhetik. A vállalkozások mérlegéből legtöbb esetben kimaradnak az olyan eszközök, mint a sikeres márkanév, a hűségvesztés, az alkalmazottak kompetenciái, a jól működő vállalatirányítási rendszerek, szervezeti kultúra stb. Nem vitatható az immateriális javak szerepe a versenyben, a számviteli szakemberek azonban nem találtak még olyan módszert, amellyel ezek a jelenlegi szabályozások keretein belül beilleszthetők lennének a mérlegbe. A megoldást pedig meg kell találni, mivel a tudásalapú vagyon a mai üzleti környezetben már alapvető szerepet játszik: „*Megköszönhetjük azt az állítást, hogy manapság tulajdonképpen majdnem minden termék – legalább részben – tudásjóság*” (Szabó – Hámori, 2006, 121. oldal).

Van egy külön standard, amelyik az immateriális javakkal foglalkozik (IAS 38), de a mozgásteret az ilyen típusú vagyonrészek kimutatásánál igazából a már bemutatott Keretelvek című dokumentum adja meg. Ez utóbbi határozza ugyanis meg az eszköz definícióját és a megjelenítési kritériumokat, amelyek alapján el kell döntenie, hogy egy eszköz része lesz-e a számviteli vagyonnak vagy sem. Az immateriális javak elszámolásával kapcsolatban a viták

a megjelenítési kritériumokkal kapcsolatban lángoltak fel. A jelenlegi szabályozások alapján a vállalkozások a cégen belül létrejövő, belső előállítású immateriális javakat csak nagyon korlátozott mértékben jeleníthetik meg a beszámolóikban. Hiába áldoznak anyagi és emberi erőforrásokat az immateriális vagyonuk növelésére, kizárólag a fejlesztési költségeket mutathatják ki a mérlegben. Mindez azt jelenti, hogy olyan vagyonelemeket, mint a kutatás, az alkalmazottak tudása, a jól felépített szervezet, a vállalatirányítási módszerek, a saját márka, a stabil ügyfélkör és a mindezt átfogó és fejlesztő szervezeti kultúra, nem lehet megjeleníteni a mérlegben. Az ezekkel kapcsolatos kiadásokat nem tekintik beruházásnak, hanem az adott időszak költségei között számolandók el.

Az ismertetett szabályozások több szempontból is problémát jelentenek. A pénzügyi beszámoló célja, hogy minél jobb és teljesebb információkkal lássák el az érdekhordozókat a vállalkozások vagyoni, pénzügyi helyzetéről. Ha a belső immateriális javak kimaradnak a mérlegből, akkor ezt a funkciót nem vagy nem teljes mértékben töltik be. Az IAS 38 tartalmazza az immateriális javakkal kapcsolatos konkrét szabályokat: megadja az immateriális eszköz definícióját és leírja a megjelenítési kritériumok alkalmazását e vagyonelemekre. A probléma az, hogy a standard különböző módon kezeli a belső előállítású és a külső forrásból megszerzett immateriális javakat. A külső forrásból származó (például vásárolt, üzleti kombináció során megszerzett, támogatásként kapott javak) eszközök könnyen megfelelnek a megjelenítési kritériumoknak, ugyanis megszerzésük után várhatóan gazdasági hasznokat biztosítanak a vállalkozás számára, illetve bekerülési értékük megbízhatóan mérhető. A belső előállítású immateriális javak azonban a standard szerint szinte soha nem teljesítik a kritériumokat. A jelenlegi szabályozás szerint egyedül a fejlesztési költségek aktiválhatók azokban az esetekben, amikor az IAS 38 által leírt további hat feltétel teljesül (IFRS Foundation, 2012b).

A Keretelvek eszközdefiníciója nem tesz említést a vagyonrészek eredetét illetően, az immateriális javak ismertetett kezelési módja mégis ilyen alapon különbözteti meg őket. *Upton* (2001) szerint nincs értelme ennek a megkülönböztetésnek, mivel egy dolog lényegén nem változtat az, hogy megvásárolták vagy a tulajdonosa állította elő; az eredete tehát nem határozza meg az eszközt. Ha tehát a számviteli beszámolóiban megjelenő immateriális javakra tekintünk, nagyrészt olyan eszközöket látunk, amelyek külső forrásból származnak. Láthatatlanok maradnak azonban a vállalkozások birtokában lévő, saját maguk által létrehozott vagyonelemek (például márkák, ügyféllisták, kutatások). *Laáb* (2010) úgy fogalmaz, hogy a cégek vagyona a beszámolás tekintetében kettéhasadt látható (mérlegképes) és láthatatlan (nem mérlegképes) részre. Nem teljesül tehát maradéktalanul a pénzügyi beszámolás elsődleges célja: az információszolgáltatás a külső érdekhordozók számára minden relevánsnak ítélt adatról. Az immateriális javakkal kapcsolatos beszámolási anomáliák odavezettek, hogy egyre többen kritizálják a nemzetközi beszámolási standardokat. A Kuhn által leírt tudományos forradalomhoz kapcsolódó lépések közül tehát az anomália és az ezzel kapcsolatos bizonytalanság adott. A kérdés csak az, hogy mennyire minősül jelentősnek ez az anomália és milyen változásokat indít el.

Egy másik ilyen kurrens problémakör a pénzügyi instrumentumok világa. A pénzügyi instrumentumok egy összetett, nagyon széles skálán mozgó vagyonrészcsoport (a hétköznapi értékpapírok, követelések mellett a származékos ügyletek, beágyazott termékek változatos formái is idetartoznak). Az elmúlt években számos esetben kerültek ezek az ügyletek az érdeklődés homlokterébe. Ebben nagy szerepet játszott a 2007-ben kirobbant pénzügyi válság is, amely többek egybehangzó véleménye szerint éppen az ilyen különleges, összetett pénzügyi termékek iránti bizalom megingásának,

elvesztésének a következménye (Nagy – Sipos, 2008). Ennek hatására a standardalkotók is nagyobb sebességre kapcsolták e terület újraszabályozását. A válság legérzékenyebben a valós értéken kimutatott instrumentumokat érintette, mivel a piacok inaktívvá váltak, a kereskedés befagyott, amelynek hatására a valós érték is hatalmasat zuhant, ami azonnali veszteségek elszámolását okozta. Mindez felvetette a kapcsolódó standard átszabási tiltására vonatkozó előírásának (tudniillik a kereskedési célból tartott pénzügyi eszközök nem sorolhatók át más csoportba) felülvizsgálatát, és ezzel együtt a teljes pénzügyi instrumentum témakör újragondolását.

A következőkben azt tárgyaljuk, hogy milyen válaszok szülehetnek a leírt beszámolási megjelenítési problémák kezelésére.

A VÁLASZOK

A gazdasági életben bekövetkező hatalmas változások nem hagyták érintetlenül a számvitel területét. A globalizáció, a nemzetközi tőkemozgások, az információs technológia rohamos fejlődése megteremtette az igényt a világon elismert és használt egységes „számviteli nyelv” megteremtésére. Jelenleg úgy tűnik, hogy a globális pénzügyi beszámolási standard szerepét az IFRS-rendszer fogja betölteni. A standardokat egyre szélesebb körben használják, és ezzel párhuzamosan hatalmas munka folyik a tökéletesítésük érdekében. Az immateriális javakkal kapcsolatos beszámolás területén a standardalkotók olyan kihívások elé néznek, amelyek akár paradigmaváltáshoz is vezethetnek a számvitelben.

Az immateriális javakkal kapcsolatban felmerült problémára nagyon sokan próbáltak megoldást keresni, nagyon különböző módokon. A javaslatokat két csoportra bonthatjuk aszerint, hogy a megoldást a pénzügyi számvitel keretein kívül képzelik el vagy azokon be-

lül. Az első csoportba tartozók nem a jelenlegi számviteli szabályozások, standardok módosítására tesznek javaslatot, hanem a pénzügyi számviteli beszámolók olyan kimutatásokkal történő kiegészítését javasolják, amelyek az immateriális vagyonról tájékoztatják az érdekhordozókat. Ezen megoldásoknak az a hátránya, hogy nem képezik részét semmilyen számviteli rendszernek, így nem biztosított sem a bevezetésük, sem az egységes alkalmazásuk. A másik lehetőség az adott számviteli szabályozási környezet keretein belül maradván a határokat „feszítve” elérni, hogy a standardalkotók megváltoztassák az előírásokat. Ennek az alternatívának az az előnye, hogy ha ez megtörténik, akkor egységes lesz az alkalmazás, és kötelező érvényű azokban az országokban, amelyekben a törvényalkotók befogadták az IFRS-rendszert.

Az ausztrál standardalkotó (Australian Accounting Standards Board, AASB) munkatársai 2009-ben összeállítottak egy vitaanyagot, amelyben messzemenő újításokat javasolnak az IASB számára az immateriális javak számvitelének megreformálására. A javaslatuk lényege az, hogy a belső előállítású immateriális javakat kezeljék azonos módon az üzleti kombináció keretében megszerzett hasonló eszközökkel, azaz bevezetnék a valós értéken történő értékelést, az üzleti kombinációkban megszerzett eszközök mintáját követve. A megjelenítésnek természetesen itt is alapfeltétele az, hogy az adott vagyonelem megfeleljen az immateriális eszköz definíciónak és a Keretelvek által meghatározott megjelenítési kritériumoknak. A javaslat megvalósulása esetén bővíthetne a beszámolóban kimutatható immateriális javak köre, de sok olyan eszköz maradna továbbra is láthatatlan, amely nem felel meg a jelenlegi eszközdefiníciónak.

Egy vitaanyag kiadása után a standardalkotási folyamatban a standardtervezet megjelenése következne, amelyet megelőző a vitaanyaggal kapcsolatban érkező kommentárok megtárgya-

lása és a javaslatok beépítése a tervezetbe. Az immateriális javakkal kapcsolatban azonban nem készült el az új standard tervezete, sőt a kutatási projektet is leállította az IASB, az erőforrásaik szűkösségére hivatkozva. Az AASB kezdeményezése tehát egyelőre nem indított el olyan változásokat, amelyek segítenék az immateriális javakkal kapcsolatos beszámolási anomáliák kezelését. Ebben a kérdésben tehát a normál tudomány eszközeivel nem sikerült előbbre jutni, a problémát a korábbi eredmények, hagyományok megtartása mellett nagyon nehéz lenne megoldani. Kuhn (2002) szerint, ha egy anomáliával kapcsolatban a normál tudomány eszközei kevésnek bizonyulnak, akkor rendkívüli kutatások kezdődnek és megindulhat a tudományos forradalom, amely egy, a korábbival összeegyeztethetetlen új paradigma kialakulásával fejeződik be.

Az immateriális javakkal kapcsolatos anomáliák mögött *Shortridge* és *Smith* (2009) szerint is olyan horderejű változások állnak, amelyek paradigmaváltáshoz vezethetnek a pénzügyi beszámolásban. A szerzők az Egyesült Államok számviteli-beszámolási rendszerének keretein belül jelzik előre azokat az eseményeket, amelyeknek lényege az információs gazdaság új jelenségeihez való alkalmazkodás lesz. Véleményük szerint a formálódó új paradigma legfontosabb elemei a következők lesznek:

- globalizáció,
- elvi alapú megközelítés a szabályozásban,
- a gazdasági esemény tartalma van a középpontban,
- a valóság hű bemutatás veszi át a megbízhatóság szerepét,
- a relevancia, mint központi minőségi jellemző,
- valós értékelés.

A következőkben az új, formálódó paradigma felsorolt elemeinek szerepét azonosítjuk az IFRS-rendszerben, ahol hasonló változások történnek jelenleg. A globalizáció és az elvi alapú megközelítés az IASB fenntartója, az IFRS

Alapítvány céljai között jelenik meg, amelyet a következőképpen fogalmaznak meg: „*az IFRS alapítvány célja, hogy a közérdeket szolgálva kifejlesszen egy magas minőségű, érthető, alkalmazható, és globálisan elfogadott standardrendszert, amely világosan kifejtett elveken alapszik*” (IFRS Foundation, 2010a). A valóság-hű bemutatásból pedig az következik, hogy az ügyleteket gazdasági tartalmuk alapján ragadják meg, és nem a jogi forma a döntő a megjelenítésnél (IFRS Foundation, 2010b).

A relevancia és a valóság-hű bemutatás központi szerephez juttatása szintén megtörtént az IFRS-rendszerben is, a beszámolási alapelvek áttekintésekor. Az IASB-nek van egy aktív projektje, amelynek célja az 1989-ben kiadott Keretelvek megreformálása, vagyis a pénzügyi beszámolás új alapjainak megfogalmazása. Shortridge és Smith (2009) is utalnak arra, hogy a korszakváltás a beszámolás területén nem zárult még le, így a jelenlegi amerikai szabályozások a régi és az új paradigmából is tartalmazznak elemeket. Ilyen átmeneti időszak van most az IFRS-rendszerben is, mivel az IASB a paradigmát leíró Keretelvek átalakítását szakaszokban valósítja meg. Az első szakasz már le is zárult, ennek keretében újraírták a pénzügyi beszámolás céljáról és a minőségi alapelvekről szóló részeket. A minőségi jellemzőket a szakmai mátrixban az értékek közé soroltuk. Ezen a területen jelentős változtatások történtek az 1989-es változathoz képest. Az új Keretszabály kiemelt két alapvető minőségi tényezőt: a relevanciát és a valóság-hű bemutatást, amelyek a beszámolóban szereplő információk legfontosabb jellemzőivé lépnek elő. Azért ezek a legfontosabb minőségi jellemzők, mert a csak releváns és valós információk lehetnek hasznosak a beszámoló felhasználói számára (IFRS Foundation, 2010b).

A valós értékelés IFRS-ben betöltött szerepe is módosulni látszik. A vállalatoknak elvileg három értékelési modell áll rendelkezésükre a vagyონrészek értékelésére: a bekerülési költ-

ség, az átértékelési és a valós érték modell. A valós érték, valós értékelés kifejezés tanulmányunk korábbi részében is gyakran felbukkant, mint olyan lehetőség, amely alkalmas lehet egyes mérlegképességi korlátok túlhaladására (lásd például az immateriális javaknál írtakat). A felfogás lényege, hogy a bekerülési költségtől függetlenül a vagyónrészek mindenkori értéke az aktuális értékviszonyokat tükrözi, így olyan vagyónrészek kimutatására is alkalmas, amelyeknél például nem azonosítható bekerülési költség. A Keretelvek foglalkozik az általános értékelési alapokkal, de egyiket sem emeli ki egyfajta fő értékelési szabályként, ebből azonban nem következik, hogy bármelyik bármely helyzetben alkalmazható is. A vállalatok mozgásterét az értékelési formula megválasztásában az egyes standardok ugyanis korlátozzák, akár úgy is, hogy csak egy lehetséges formula alkalmazását teszik lehetővé.

Az IASB 2011-ben kiadta az IFRS 13 standardot, amely az első olyan önálló standard, amely kifejezetten a valós értéken történő értékeléssel foglalkozik, amely alkalmazható a pénzügyi és a nem pénzügyi eszközökre is. Az IFRS 13 a valós értéket úgy határozza meg, mint „*az az érték, amely egy eszköz értékesítése során kapható vagy egy kötelezettség átadásakor fizetendő, az értékelés napján a piaci szereplők között történő szokványos tranzakció keretében*” (IFRS Foundation, 2012a, 9. bekezdés). „*A valós érték tehát egy hipotetikus piacon, egy hipotetikus tranzakció során kialakuló ár*” (Kovács, 2012, 169. oldal). Ebből eredően alapvető fontosságú, hogy ne tévesszük össze egy konkrét, ténylegesen megvalósult piaci tranzakció során kialakult piaci árral. Ez az új meghatározás a korábbi definícióhoz képest (amely több standardban is megjelent, lásd például IAS 39-et) témánk szempontjából két alapvető különbséget mutat. Egyrészt az IFRS 13 egyértelműen eladási árat említ, míg a korábbi meghatározás általánosságban olyan összegről beszélt, amely szokásos piaci feltételek között

létrejött ügylet esetében érvényesül; másrészt az IFRS 13 piaci szereplőkről, míg a korábbi szabályozás jól tájékozott, ügyletkötési szándékkal rendelkező felekről beszél (Kovács, 2012). Az alkalmazott definíció azért kulcsfontosságú, mert a valós értékelés igazi kihívása a valós érték meghatározása, amihez a standardértékelési módszerek hierarchiájával ad gyakorlati támogatást. A standard a szakmai mátrix vonatkozásában, lényegében egy kötelezően elfogadott vélekedés, amihez az alkalmazást elősegítő példázatok (illusztrációk, példák) is tartoznak. A valós értékelés elkülönült szabályozása az IFRS-rendszerben határozott lépésnek tekinthető az új paradigma elfogadásának irányába.

A kiemelt elemeken kívül más fontos tényezők is megváltoztak vagy változni fognak az IFRS-rendszerben. A beszámolóhoz kapcsolódó mögöttes jellemző közül a Keretelvek átírása során csak az egyiket tartották meg. Korábban a vállalkozás folytatásának elve és az eredményszemlélet is szerepelt, az új változatban azonban az eredményszemlélet nem jelenik meg alapvető jellemzőként. Az új Keretelvekhez kapcsolódó függelék (IFRS Foundation, 2010b) fűz magyarázatot a változtatásokhoz. Az IFRS-beszámolók (az amerikai szabályozással ellentétben) nem állítják fókuszba a gazdálkodó pénzügyi teljesítményét leíró eredményszemléletű információkat, mint a beszámoló legfontosabb részét. A Keretelvek megreformálása során arra jutottak a standardalkotók, hogy az időszak átfogó jövedelmét megállapító elhatárolásalapú számvitel által szolgáltatott információkra a felhasználóknak feltétlenül szükségük van, de mégsem lenne helyes az információk e csoportját egyedül a fókuszba állítani. Az eredményszemlélet tehát kikerült a mögöttes elvek közül, de a beszámolás céljait rögzítő részben tisztázzák a szerepét és leírják, hogy a pénzforgalmi szemléletnél jobb alapot nyújt a gazdálkodó vagyont érintő események nyomon követéséhez. Mivel a mögöttes elveket és a pénzügyi beszámolás célját is a

kötelező érvényű vélekedések közé soroltuk a szakmai mátrixban, így az eredményszemlélet csak a mátrix ezen elemén belül változtatott helyet. A jövőben sem várható, hogy az elhatárolásalapú számvitel szerepe csökkeni fog, mivel ez a módszer a teljes vagyonban bekövetkezett változások nyomon követése mellett alkalmas a vállalkozások pénzteremtő képességének felmérésére és előrejelzésére; a pénzforgalmi könyvelés alapján azonban nem mutatható ki a realizált eredmény.

Fontos kérdés, hogy az eddig megtörtént és a jövőben tervezett módosítások hogyan segítenek azokon az anomáliákon, amelyeket az előző fejezetben bemutatunk. A relevancia és a valóságű bemutatás középpontba helyezése, a valós értékelés szerepének és elfogadottságának növelése az immateriális javakkal és a pénzügyi instrumentumokkal kapcsolatos újításoknak is utat adhatnak. A Keretelvek-projekt következő szakaszában tervezik módosítani többek között a pénzügyi kimutatások elemeiről, a megjelenítési kritériumokról és az értékelési elvekről szóló részeket. Amennyiben a jövőben olyan új eszközdefiníció születik, amelynek több immateriális jóság megfelel, akkor nőhet a mérlegben kimutatható ilyen típusú vagyonrészek száma, és a beszámoló több, a felhasználók számára igen fontos, releváns információval gazdagodhat. A megjelenítési kritériumok újragondolásával szintén megkönnyíthető a belső előállítású megfoghatatlan vagyonelemek szerepeltetése a beszámolóban. Messziről indulnak a változások, a nemzetközi számviteli szakmai mátrix alapjait tervezik most módosítani. Az új Keretelvek megjelenése után azonban elképzelhető, hogy az immateriális javak projekt megint szerepelni fog az IASB napirendjén, és megszületik egy olyan új standard, amely nem okoz olyan beszámolási anomáliákat, mint a belső előállítású és a külső forrásból szerzett megfoghatatlan vagyonelemek jelenlegi különböző elszámolási módja.

ÖSSZEZÉS

Tanulmányunk célja az volt, hogy elemezzük a nemzetközi pénzügyi beszámolási standardok rendszerében érvényes paradigma felépítését, amelyet a Kuhn (2002) által leírt szakmai mátrix részeinek azonosításával tettünk meg. Bemutattunk két olyan témakört, amely kihívást jelent a jelenlegi beszámolási paradigma számára: az immateriális javak megjelenítésével kapcsolatos anomáliákat és az utóbbi évek pénzügyi-gazdasági válságából adódó, a pénzügyi instrumentumok értékével kapcsolatos problémákat, amelyek a valós értékelésre irányították a figyelmet. Megmutattuk, hogy azok, a tudomány haladását jellemző lépések, amelyeket Kuhn (2002) leírt, azonosíthatók az IFRS standardokkal kapcsolatos fejlődés útján is. Kiemeltük a standardalkotók törekvései közül az úgynevezett Keretelveket módosító pro-

jekt eddigi eredményeit, illetve a valós értékeléssel kapcsolatos standard létrehozását, amely eredmények az IASB egyértelmű törekvését mutatják arra vonatkozóan, hogy a standardok képesek legyenek követni az üzleti életben és a világgazdaságban bekövetkező óriási horderejű változásokat. Mivel a projekt a szakmai mátrix minden elemének változtatásával jár, így nevezhetjük paradigmaváltásnak. A pénzügyi beszámolás nem lehet igazán sikeres úgy, hogy a jelen gazdasági eseményeit a „régiszóval” vagyunk kénytelenek leírni. Az eddig alkalmazott beszámolási keretek bizonyos részei elavultak, már nem alkalmasak arra, hogy leírják mindazt, amit az elmúlt évtizedek óriási léptékű fejlődése hozott az üzleti életbe. A standardalkotók ennek megfelelően lépéseket tettek: megkezdték a „szótár átírását” a globálisan alkalmazott, modern, jó minőségű pénzügyi beszámolási standardok létrehozásának érdekében

IRODALOM

- KOVÁCS, D. M. (2012): A valós értékelés új keretrendszere a nemzetközi pénzügyi beszámolásban. *Hitelintézetesi szemle*. 2012/2. 161–181. oldal
- KUHN, T. S. (2002): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris Kiadó, Budapest
- KUHN, T. S. (1998): Mik is azok a tudományos forradalmak? In: Laki János (ed.): *Tudományfilozófia*. Osiris Kiadó, Budapest, 137–152. oldal
- LAÁB Á. (2010): *Kompetencia-ga(rá)zdálkodás I*. Typotex, Budapest
- LAKATOS I. (1997): *Lakatos Imre tudományfilozófiai írásai*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest
- NAGY K. – SIPOS P. (2008): Szakmai reakciók a pénzügyi válság kihívásaira. *Számvitel – Adó – Könyvvizsgálat*. 2008/11. Online: <http://www.szak-ma.hu/opencontent.php?id=3886>
- SCHIEHL, E. – DAL-RI MURCIA, F. – BORBA, J. A. (2007): Financial Accounting: an Epistemological Research Note. *Revista Contabilidade & Finanças – USP*. 45. pp. 83–90
- SHORTRIDGE, R. T. – SMITH, P. A. (2009): Understanding the changes in accounting thought. *Research in Accounting Regulation*. 21. no.1. pp. 11–18
- STERLING, R. R. (1975): Toward a Science of Accounting. *Financial Analysts Journal*. 31. no. 5. pp. 28–36
- SZABÓ K. – HÁMORI B. (2006): *Információ – gazdaság*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- THOMAS, A. P. (1981): Towards a value-neutral positive science of accounting. *Journal of Business Finance & Accounting*. 8,4. pp. 549–572
- UPTON, W. S. (2001): Business and Financial Reporting, Challenges from the New Economy.

Financial Accounting Series. 219-A. *Financial Accounting Standards Board*. Norwalk, Connecticut

WELLS, M. C. (1976): A Revolution in Accounting Thought? *The Accounting Review*. 51. No. 3. pp. 471–482

IFRS Foundation (2010a): IFRS Foundation Constitution. Online: <http://www.ifrs.org/The-organisation/Governance-and-accountability/Constitution/Documents/ConstitutionDec2010.pdf>

IFRS Foundation (2010b): IASB documents published to accompany The Conceptual Framework for Financial Reporting. Online: http://eifrs.ifrs.org/eifrs/files/239/bv2012_conceptual_framework_part%20b_126.pdf

IFRS Foundation (2012a): International Financial Reporting Standard 13, Fair Value Measurement. Online: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2012/ifrs13.pdf>

IFRS Foundation (2012b): International Accounting Standard 38 Intangible Assets. Online: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2012/ias38.pdf>